

ГРОМАДСЬКИЙ КОНТРОЛЬ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ ДЕПУТАТІВ МІСЦЕВИХ ОРГАНІВ САМОВРЯДУВАННЯ

PUBLIC CONTROL OF THE ACTIVITIES OF DEPUTY LOCAL GOVERNMENT BODIES

Шепетько С.А., к.ю.н.,

начальник управління аналізу обласного бюджету та внутрішнього фінансового контролю виконавчого апарату

Київська обласна рада

Стаття присвячена дослідженню чинного законодавства у сфері забезпечення громадського контролю за діяльністю депутатів місцевих органів самоврядування. Визначено, що для ефективної діяльності місцеві депутати повинні постійно приділяти увагу діям, спрямованим на задоволення потреб та інтересів населення, які громадськість відстоює безпосередньо або через інститути громадянського суспільства. Визначено, що використання такої форми громадського контролю як місцеві ініціативи можна взаємодіяти, співпрацювати з депутатами місцевих органів самоврядування для підготовки та винесення якісних рішень на розгляд місцевих рад для покращення надання різноманітного комплексу послуг для жителів громад. Наголошено на тому, що під час війни місцеві депутати в міру своїх повноважень повинні забезпечити військові потреби, гуманітарну допомогу для переміщених осіб, будівництво бомбосховищ для проведення навчальних процесів та постійно розв'язувати важливі проблеми, пов'язані з їх діяльністю. З'ясовано, що серед форм громадського контролю за діяльністю депутатів місцевих органів самоврядування як спосіб забезпечення їх відповідальності можна виокремити моніторинг виконання передвиборчих програм депутатів, контроль за дотриманням депутатами етичних правил поведінки у процесі взаємодії з жителями громад, а також належної звітності перед місцевим населенням або навіть моніторинг способу життя депутатів на відповідність інформації зазначеній у поданих публічних деклараціях. Визначено, що в арсеналі кожного жителя громади є ряд безоплатних і ефективних механізмів для поширення своїх рекомендацій і пропозицій до муніципальних депутатів. Запропоновано використовувати доступні соціальні мережі та месенджери для поширення цієї ідеї або згрупувати навколо себе тих же активних громадян, які виступають за конкретні пропозиції для подальшої їх реалізації місцевими депутатами. З'ясовано, що оскільки це досить швидкий і недорогий спосіб спілкування з депутатами місцевих органів самоврядування, кожен може залишати коментарі під постами місцевих депутатів і публічних осіб в соціальних мережах, щоб висловити свою думку з приводу проблемних питань місцевого значення.

Ключові слова: громадський контроль, депутат, органи місцевого самоврядування.

The article is devoted to the study of current legislation in the field of ensuring public control over the activities of deputies of local self-government bodies. It is determined that for effective activity, local deputies must constantly pay attention to actions aimed at meeting the needs and interests of the population, which the public defends directly or through civil society institutions. It is determined that using such a form of public control as local initiatives, it is possible to interact, cooperate with deputies of local self-government bodies to prepare and submit high-quality decisions for consideration by local councils to improve the provision of a diverse range of services for residents of communities. It is emphasized that during wartime, local deputies, within the limits of their powers, must provide military needs, humanitarian assistance for displaced persons, construction of bomb shelters for conducting training processes and constantly solve important problems related to their activities. It was found that among the forms of public control over the activities of deputies of local self-government bodies as a way of ensuring their responsibility, one can single out monitoring the implementation of the deputies' election programs, monitoring the deputies' compliance with ethical rules of conduct in the process of interacting with community residents, as well as proper reporting to the local population, or even monitoring the lifestyle of deputies for compliance with the information specified in the submitted public declarations. It was determined that in the arsenal of each community resident there are a number of free and effective mechanisms for disseminating their recommendations and proposals to municipal deputies. It is proposed to use available social networks and messengers to spread this idea or to group around themselves the same active citizens who advocate specific proposals for their further implementation by local deputies. In addition, since this is a fairly quick and inexpensive way of communicating with deputies of local self-government bodies, everyone can leave comments under the posts of local deputies and public figures on social networks to express their opinion on problematic issues of local importance.

Key words: deputy, local government bodies, public control.

Постановка проблеми. В умовах повномасштабного вторгнення військ РФ на територію нашої держави важливим компонентом у діяльності депутатів місцевих органів самоврядування залишається громадський контроль, що зумовлено високим рівнем волонтерської діяльності населення. Нині можна відзначити, що завдяки активній співпраці громадського сектору з депутатами місцевих органів самоврядування швидше задовольняються потреби як жителів територіальних громад, так і військових формувань, у яких проходять службу місцеві жителі. Однак безумовно, депутати мають нести відповідальність, якщо вони не реагують своєчасно на наявні потреби жителів територіальних громад, а також задля належного контролю виборців за депутатським корпусом місцевих органів самоврядування, що відповідає принципам демократичного суспільства.

Стан дослідження. Дослідження особливостей громадського контролю за діяльністю місцевих органів місцевого самоврядування проведено такими вченими як В. Гошовська, М. Кравчук, В. Куйбіда, В. Латишева, С. Редзюк, О. Смоляр, Т. Тарасенко, І. Черненко, А. Шведь та ін. Попри важливий внесок зроблений вищезазначеними вченими, залишаються невирішеними питання

щодо розроблення дієвих механізмів реалізації громадського контролю за діяльністю депутатів місцевих органів самоврядування в умовах повномасштабного вторгнення російських військ на територію нашої держави.

Мета статті полягає в розгляді теоретичних засад та практичних рекомендацій реалізації адміністративно-правового механізму громадського контролю за діяльністю депутатів місцевих органів самоврядування

Виклад основного матеріалу. Перш за все слід зазначити, що громада має важливе значення в житті всіх українців, оскільки з самого народження наша мета полягає у забезпеченні належних умов проживання, навчання, працевлаштування, дозвілля у населеному пункті, де ми мешкаємо. Тому налагодження належної горизонтальної взаємодії між місцевими депутатами та всіма жителями місцевої громади відіграє вирішальну роль у самостійному розв'язанні питань на місцевому рівні шляхом активної участі громадян у процесі ініціювання, підготовки та реалізації рішень місцевих органів самоврядування. Це «сприяє соціально-економічному та культурному розвитку населеного пункту, коли кожен житель громади має вирішальний вплив на процес підготовки проєктів рішень місцевих органів самоврядування» [1, с. 125].

Право на внесення мешканцями громад на розгляд місцевого депутатського корпусу конструктивних пропозицій, ідей та рекомендацій щодо покращення життєдіяльності у населеному пункті відповідає конституційним положенням. Зокрема, відповідно до ст. 140 Конституції України, «місцеве самоврядування є правом жителів самостійно вирішувати питання місцевого значення» [2].

Оскільки ідеї, пропозиції мешканців населених пунктів, інколи не беруться до уваги депутатами місцевих органів самоврядування, жителів громад часто дотримуються пасивної участі у розв'язанні проблем на місцевому рівні, а вираження волі народу здійснюється шляхом «виборів, референдумів та інших форм безпосередньої демократії» [2]. Все ж таки, вираження волі або самостійне розв'язання проблем на місцевому рівні не слід розуміти виключно як участь у демократичних виборах, референдумах, але деякі жителі громад думають саме так. Однак на сьогодні це не означає, що рішення місцевих органів самоврядування завдяки діяльності місцевих депутатів повинні бути розроблені, підготовлені, прийняті, змінені без участі громадськості у цих процесах.

Належна взаємодія депутатів місцевих органів самоврядування з жителями територіальних громад сприяє належній довірі до місцевих органів представницької демократії, що мобілізує зусилля суспільства у протидії ворожій політиці Російської Федерації. Так, «політологи зазвичай розглядають довіру і впевненість як синоніми і визначають політичну довіру як довіру, яку громадяни мають до політичних інститутів. Таким чином, для політологів існування політичної довіри означає, що громадяни відчують, що їхні інтереси будуть захищені» [3]. На відміну від них, «політичні психологи схильні розглядати довіру і впевненість як різні поняття. Для них політична довіра – це емоційне ставлення – відносно стабільний набір почуттів та емоцій, який люди приймають в умовах низького рівня інформованості, тобто коли вони не мають можливості знати, чи будуть політичні інститути діяти в їхніх інтересах. На противагу цьому, довіра виникає в більш визначеному та добре поінформованому середовищі, тобто коли люди знають, що політичні інститути будуть діяти в їхніх інтересах» [4].

Однак, довіру до депутатів місцевих органів самоврядування складно зафіксувати на емпіричному рівні. При цьому, на концептуальному рівні політичну довіру можна розрізнити між недовірою (відсутністю довіри) та недовірою (негативною довірою) до депутатів місцевих органів самоврядування. Все ж таки, складно на емпіричному рівні розрізнити довіру жителів сіл, селищ, міст чи їх громад до місцевих органів місцевого самоврядування та довіру до місцевих депутатів. Більшість місцевих жителів територіальних громад не проводять чіткого розмежування між політичними інститутами та особами, які їх формують.

Саме громадський контроль доцільно відносити до дієвого інструменту громадського спостереження, аналізу, суспільної оцінки діяльності депутатів місцевих органів самоврядування як способу забезпечення їх політичної відповідальності. Варто зазначити, що «громадський контроль є не тільки обов'язковою невід'ємною складовою розвитку місцевого самоврядування, але й формою функціонування громадянського суспільства» [5, с. 98]. Для ефективної діяльності місцеві депутати повинні постійно приділяти увагу діям, спрямованим на задоволення потреб та інтересів населення, які громадськістю відстоює безпосередньо або через інститути громадянського суспільства.

Вітчизняні вчені у своїх наукових здобутках виокремлюють широке та вузьке розуміння громадського контролю. Так, «у широкому розумінні цей контроль є одним із видів соціального контролю, який здійснюється громадськістю. У більш вузькому значенні часто інтерпретується як інструмент громадської оцінки ступеня виконання

органами влади та іншими підконтрольними об'єктами їхніх соціальних завдань» [6, с. 93].

Цей інструмент громадської оцінки за діяльністю місцевих депутатів відповідає реалізації конституційного принципу народовладдя. Зокрема, «громадський контроль є однією із найважливіших публічно-правових форм реалізації конституційного принципу народовладдя» [7, с. 59]. Конституційні норми безпосередньо відображають і демонструють конституційно-правовий характер громадського контролю в процесі врегулювання суспільних відносин. Саме тому громадський контроль створює умови для відповідальності депутатів місцевих органів самоврядування у випадку їх неналежної діяльності в інтересах жителів громад. Належне впровадження механізмів громадського контролю сприятиме ефективності відкликання депутатів місцевих органів самоврядування за народною ініціативою.

Цей вид соціального контролю за діяльністю депутатів місцевих органів самоврядування «може бути ефективним за таких умов: а) суб'єктивна зацікавленість у здійсненні контролю; б) наявність у суб'єкта контролю відповідного рівня знань, внутрішньої організації, що забезпечує його здатність до здійснення цієї функції; в) можливість отримання об'єктивної інформації про результати діяльності органів місцевого самоврядування і її об'єктивна оцінка» [5, с. 94].

Принадно зазначимо, що «одним з найбільш ефективних механізмів громадського контролю в європейському співтоваристві є місцеві уповноважені з прав людини (Великобританія, Ісландія, Норвегія, Румунія, Словенія, Португалія, Республіка Молдова). До інших видів громадського контролю відносять: 1) моніторинг з боку громадських організацій (Швеція); 2) відеоспостереження за контактами (Польща); 3) звітність про результати діяльності в засобах масової інформації (Угорщина); 4) реєстрація помилок і порушень з боку посадових осіб цих установ, заохочення активних дій і звітності (Нідерланди); 5) моніторинг онлайн-розгляду справ і розгляд звернень окремих осіб (Південна Корея); 6) інші форми обговорення та консультацій з громадськістю (Андорра, Бельгія, Фінляндія, Норвегія, Швейцарія)» [8, с. 5–6].

Різнотипний іноземний досвід громадського контролю за діяльністю депутатів місцевих органів самоврядування може бути предметом окремого наукового дослідження. Ураховуючи обмежений обсяг нашого дослідження повертаємось до розгляду вітчизняного законодавства. Так, варто зауважити, що відповідно до положень ст. 7 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», місцеві референдуми – це форма вирішення місцевих проблем громадою шляхом прямого вираження своєї волі [9]. Однак, на законодавчому рівні питання щодо проведення місцевого референдуму не врегульоване, адже Закон України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» втратив чинність [10], а Закон України «Про місцевий референдум» досі в статусі проекту законодавчого акту [11]. Крім того, конституційна норма про місцевий референдум також закріплена в положеннях Конституції України.

Наступною формою громадського контролю є загальні збори. Зокрема, відповідно до положень ст. 8 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», «загальні збори є формою безпосередньої участі жителів громад у вирішенні питань місцевого значення» [9]. При цьому, «поряд із функцією контролю, збори громадян виконують низку специфічних функцій, які безпосередньо пов'язані з громадським контролем: політичну, дорадчу, інформаційну, культурну тощо» [12, с. 77].

Своєю чергою, жителі громад мають право ініціювати розгляд у місцевому органі самоврядування (як місцеву ініціативу) питань, віднесених до їх юрисдикції. Місцеві ініціативи підлягають обов'язковому колегіальному роз-

гляду місцевими депутатами на відкритих засіданнях місцевих рад. Шляхом використання такої форми громадського контролю як місцеві ініціативи можна взаємодіяти, співпрацювати з депутатами місцевих органів самоврядування для підготовки та винесення якісних рішень на розгляд місцевих рад для покращення надання різноманітного комплексу послуг для жителів громад.

Громадські слухання є важливою формою громадського контролю за діяльністю депутатів місцевих органів самоврядування. Громада має право проводити слухання на яких мешканці можуть зустрічатись з місцевими депутатами, заслуховувати їх, (по)ставити питання та обговорювати важливі питання життєдіяльності в населених пунктах. При цьому, «статут територіальної громади, як правило, закріплює порядок вирішення таких питань: а) звітність депутатів; б) обговорення найбільш важливих питань місцевого значення; в) розгляд місцевих ініціатив; г) обговорення проєктів нормативно-правових актів місцевих органів самоврядування» [13].

Громадські слухання є важливим інструментом для можливості притягнення місцевих депутатів до політичної відповідальності. Зокрема, «внесення пропозицій мешканцями громади дає змогу сформувавши тісний взаємозв'язок між місцевими органами самоврядування та населенням. Однак все частіше таке спілкування переходить в онлайн-формат» [14, с. 44]. Це означає, що під час війни місцеві депутати в міру своїх повноважень повинні забезпечити військові потреби, гуманітарну допомогу для переміщених осіб, будівництво бомбосховищ для проведення навчальних процесів та постійно розв'язувати важливі проблеми, пов'язані з їх діяльністю.

Крім того, до форм громадського контролю за діяльністю депутатів місцевих органів самоврядування також можна віднести громадську антикорупційну експертизу рішень місцевих органів самоврядування, та їх проєктів, підготовку яких можуть здійснювати місцеві депутати. Зокрема, відповідно до положень ст. 55 Закону України «Про запобігання корупції», «за ініціативою фізичних осіб, громадських об'єднань, юридичних осіб може проводитися громадська антикорупційна експертиза» [15].

Згідно з положеннями ст. 21 Закону України «Про запобігання корупції», «громадські об'єднання, їх члени або уповноважені представники, а також окремі громадяни мають право: а) повідомляти про виявлені факти вчинення корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, реальний, потенційний конфлікт інтересів; б) запитувати та одержувати від органів місцевого самоврядування згідно положень Закону України «Про доступ до публічної інформації» [16], інформацію про діяльність щодо запобігання корупції; в) здійснювати громадський контроль за виконанням законів у сфері запобігання корупції» [15].

У свою чергу, у науковій літературі виокремлюють «інші форми громадської участі, а зокрема доручення виборців своєму депутатові місцевої ради, звернення громадян, консультативні опитування щодо потреб та інтересів громади» [14, с. 44]. Крім того, серед форм громадського контролю за діяльністю депутатів місцевих органів самоврядування як спосіб забезпечення їх відповідальності можна виокремити моніторинг виконання передвиборчих програм депутатів, контроль за дотриманням депутатами етичних правил поведінки у процесі взаємодії з жителями громад, а також належної звітності перед місцевим населенням або навіть моніторинг способу життя депутатів на відповідність інформації зазначеній у поданих публічних деклараціях.

Слід зазначити, що «громадський контроль може здійснюватися не лише за діяльністю органів публічної влади, а й за процедурою їхнього формування, зокрема за перебігом виборчого процесу» [7, с. 59]. Таким чином, громадськість має право публічно контролювати організацію та проведення виборів, направляти спостерігачів та нада-

вати підтримку кандидатам, які беруть участь у виборах, прийнятим чином відповідно до процедур, передбачених Виборчим кодексом України. Тут важливим є те, що тільки за результатами проведення якісного громадського контролю можна дійсно підтримати того кандидата на виборах, який має досвід, позитивні результати та реалізовані проєкти у своїй діяльності та потенційно зможе реалізувати необхідні заходи для розв'язання проблемних питань на місцевому рівні.

Важливим для належного громадського контролю за діяльністю депутатів місцевих органів самоврядування є постійна комунікація з виборцями, звітування про депутатську діяльність. Так, відповідно до положень ст. 10 Закону України «Про статус депутатів місцевих рад», визначено те, що депутат місцевої ради зобов'язаний «підтримувати зв'язок з виборцями, відповідною територіальною громадою; не рідше одного разу на півріччя інформувати виборців про роботу місцевої ради, рішень ради і доручень виборців» [17].

У свою чергу, «громадяни мають право звернутися до органів місцевого самоврядування із зауваженнями, скаргами та пропозиціями» (ч. 1 ст. 1 Закону України «Про звернення громадян») [18]. Ця законодавча норма зобов'язує місцевих депутатів враховувати отримані від мешканців громади пропозиції щодо поліпшення їх життя на рівні територіальної спільноти. Крім того, депутати місцевих органів самоврядування за результатами опрацювання зауважень, скарг, пропозицій від жителів громади можуть підготувати проєкт рішення місцевої ради для його розгляду на засідання постійних депутатських комісій і надалі на сесії ради.

В арсеналі кожного жителя громади є ряд безоплатних і ефективних механізмів для поширення своїх рекомендацій і пропозицій до муніципальних депутатів. Наприклад, якщо є ідея, як поліпшити життя в населеному пункті, можна використовувати доступні соціальні мережі та месенджери для поширення цієї ідеї або згрупувати навколо себе тих же активних громадян, які виступають за конкретні пропозиції для подальшої їх реалізації місцевими депутатами. Крім того, оскільки це досить швидкий і недорогий спосіб спілкування з депутатами місцевих органів самоврядування, кожен може залишати коментарі під постами місцевих депутатів і публічних осіб в соціальних мережах, щоб висловити свою думку з приводу проблемних питань місцевого значення.

Через постійну загрозу масових обстрілів цивільного населення важливо використовувати надійні засоби інформаційно-комунікаційних технологій в умовах повномасштабного вторгнення російських військ, які дозволяють мешканцям громади перебувати у безпечному місці та взаємодіяти з депутатами місцевих органів самоврядування. На думку А.І. Швеця, «серед перспективних електронних форм взаємодії депутата місцевої ради з виборцями є: 1) електронне звернення, що може бути індивідуальним та колективним (петиція), адресоване конкретному депутату місцевої ради; 2) консультації з громадськістю та анкетування за допомогою електронних платформ надасть можливість отримати зворотний зв'язок щодо планів та оцінки діяльності депутатів місцевих рад. Знову ж таки, з метою уніфікації та дисциплінування депутатів місцевих рад, варто створити розділ «Звітування» в його електронному кабінеті» [19, с. 135–136].

Під час війни важливо мобілізувати місцевих жителів. Тому соціальні мережі дозволяють депутатам місцевих органів самоврядування оперативно організувати заходи, набирати волонтерів та поширювати інформацію про потреби військових на передній лінії оборони нашої країни. Соціальні медіа для комунікації можуть використовуватися не лише для поширення корисної інформації, але й для дезінформації та інформаційних атак. Зокрема,

найбільшими джерелами дезінформації через анонімні канали є Telegram та фейкові акаунти Tiktok.

Зростання популярності Telegram також призвело до збільшення ризиків, пов'язаних з цією платформою, таких як використання її росіянами для розповсюдження дезінформації та впливу на свідомість українців. Для ефективного запобігання та протидії цій загрозі необхідно не лише виявляти та блокувати канали дезінформації, але й проактивно інформувати жителів громад про потенційну або реальну загрозу, яку становлять такі інформаційні операції. Жителі сіл, селищ, міст мають критично ставитися до інформації, яку вони отримують, і користуватися лише надійними джерелами для забезпечення інформаційної безпеки нашої держави.

Слід зазначити, що в разі неможливості використання інформаційно-комунікаційних технологій через відключення електроенергії в населених пунктах і постійної загрози великомасштабних ракетних обстрілів і атаки безпілотних літальних апаратів, депутати місцевих органів самоврядування можуть підтримувати зв'язок з виборцями, проводячи регулярні зустрічі з жителями громади в безпечних місцях, таких як укриття. Тут варто наголосити, що «регулярне проведення громадських слухань для збирання думок та ідей громадян допомагає фокусуватись

на головних проблемах, викликах, перспективах, щоб їх у подальшому оптимально вирішувати» [20, с. 63].

Висновки. Кожен житель громади має право і свободу розв'язувати питання на місцевому рівні, але водночас в контексті повномасштабного вторгнення російською армією на територію України, місцеві депутати повинні вживати ефективних заходів для підтримки сімей військовослужбовців, які захищають незалежність і територіальну цілісність України. Місцевим депутатам варто обирати найбільш ефективний засіб діалогу та спілкування з виборцями залежно від стану зовнішнього середовища регіону (сільського, міського, гірського, рельєфного), а також від наявної безпекової ситуації в населеному пункті.

Таким чином, налагодження взаємовідносин з жителями сіл, селищ, міст з боку депутатів місцевих органів самоврядування є необхідною умовою забезпечення політичної відповідальності на місцевому рівні. Громадський контроль за діяльністю депутатів місцевих органів самоврядування може стати дієвим механізмом підготовки, прийняття, реалізації, оцінювання, перегляду рішень місцевих рад для належного врахування потреб та інтересів виборців, які проживають у селі, селищі, місті та подальшого звітування за реалізацію рішень місцевої ради.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шепетько С. Напрями взаємодії депутатів місцевих рад із виборцями в умовах воєнного стану. *Конституція і парламент України в умовах воєнного стану* : матеріали V Конгресу парламентаристів до Дня Конституції України (Київ, 26 черв. 2024 р.) / за заг. ред. Л. Г. Комахи, В. А. Гошовської. Київ: Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2024. С. 125–126.
2. Конституція України: Конституція від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 27.11.2024).
3. David Easton. A Re-Assessment of the Concept of Political Support. *British Journal of Political Science*. V. 5, no. 4 (1975): 447. <https://doi.org/10.1017/S0007123400008309> (дата звернення: 27.11.2024).
4. Susan Dodsworth, Nic Cheeseman. Political trust: The glue that keeps democracies together. International Development Department University of Birmingham. London, May 2020. URL: <https://www.agora-parl.org/sites/default/files/agora-documents/Political%20trust%20-%20The%20glue%20that%20keeps%20democracies%20together.pdf> (дата звернення: 27.11.2024).
5. Смоляр О. А. Громадський контроль у сфері місцевого самоврядування: теорія і практика. *Проблеми законності*. 2014. Вип. 125. С. 91–99.
6. Парламентаризм: підручник. 3-ге вид., допов. й розшир. / В. А. Гошовська та ін. Київ: КНУ імені Тараса Шевченка, 2024. 592 с.
7. Черненко І. О., Близнюк А. С. Конституційна сутність громадського контролю як форми взаємодії публічної влади та інститутів громадянського суспільства. *Публічне урядування*. 2023. № 1 (34). С. 58–70.
8. Контроль за діяльністю органів місцевого самоврядування (іноземний досвід). Інформаційна довідка, підготовлена Європейським інформаційно-дослідницьким центром на запит Комітету Верховної Ради України. URL: <https://infocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/29223.pdf> (дата звернення: 27.11.2024).
9. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 трав. 1997 р. № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text> (дата звернення: 27.11.2024).
10. Про всеукраїнський та місцеві референдуми : Закон втратив чинність на підставі Закону № 5475-VI (5475-17) від 06.11.2012. ВВР. 2013. № 44–45. Ст. 634 – закон визнано неконституційним згідно з Рішенням Конституційного Суду № 4-р/2018 від 26.04.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1286-12#Text> (дата звернення: 27.11.2024).
11. Про місцевий референдум : проект Закону України від 19 трав. 2021 р. № 5512. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71942 (дата звернення: 27.11.2024).
12. Іжа М., Радченко О. Громадський контроль в системі публічного управління як ефективний інструмент експертизи державно-управлінських рішень. *Публічне управління : теорія та практика*. 2012. № 4 (12). С. 74–79.
13. Латишева В. В. Громадські слухання як механізм громадського контролю за якістю управлінських послуг. *Державне будівництво*. № 2. 2007. URL: <http://www.kbiuara.kharkov.ua/e-book/db/2007-2/doc/3/08.pdf> (дата звернення: 25.11.2024).
14. Кравчук М. Ю. Громадський контроль за діяльністю органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми правознавства*. 2023. Вип. 1. С. 42–46.
15. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жов. 2014 р. № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 26.11.2024).
16. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січ. 2011 р. № 2939-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text> (дата звернення: 26.11.2024).
17. Про статус депутатів місцевих рад: Закон України від 11 лип. 2002 р. № 93-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/93-15#Text> (дата звернення: 26.11.2024).
18. Про звернення громадян: Закон України від 02 жов. 1996 р. № 393/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 26.11.2024).
19. Швець А.І. Основні організаційно-правові форми діяльності депутатів місцевих рад. : дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.02 / Нац. ун-т. «Одеська юридична академія». Одеса, 2021. 221 с.
20. Редзюк Є. В. Місцеве самоврядування як фактор відбудови української економіки. *Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку*. 2023. № 30. С. 57–71.